

СТРАТЕГІЯ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙ

Державному фонду фундаментальних досліджень — 15 років

На розширене ювілейне засідання Ради Державного фонду фундаментальних досліджень, присвячене 15-річчю цієї організації, були запрошені «батьки» ДФФД — колишні керівники і співробітники урядових структур, що опікувалися наукою в Україні, керівництво НАН України і МОН України, науковці-організатори та учасники всіх конкурсів ДФФД. Атмосферу свята створював струнний квартет «*Nota bene*».

Відкрив засідання голова Ради Державного фонду фундаментальних досліджень академік НАН України П.Г. Костюк. Учасники та гості привітали Платона Григоровича з присвоєнням йому звання Герой України. Жваво і дотепно провів засідання директор ДФФД доктор економічних наук Богдан Романович Кияк. Він нагадав про основні віхи створення системи грантової підтримки фундаментальних досліджень.

Фонд засновано у 1992 році відповідно до ст. 35 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Він покликаний слугувати додатковим, альтернативним джерелом підтримки ініціативних ідей та розробок вітчизняних науковців. І мав стати невід'ємною ланкою повного інноваційного циклу, що включав би і державні науково-технічні програми, і Держіннофонд. Нова система управління науковою сферою України складалася завдяки енер-

гійним діям команди однодумців, очолюваної першим головою КНТП України Сергієм Михайловичем Рябченком. Співробітники КНТП потроху ставали урядовцями. Працювали багато, творили з романтичним настроєм, ініціативно, винахідливо.

Почала діяти Національна рада з науки і техніки під керівництвом академіка НАН України Миколи Григоровича Находкіна та дев'ять секцій, визначалися пріоритетні напрями досліджень, їх фінансування, напружувалися пропозиції щодо проведення конкурсів проектів і їх експертизи.

Створена Рада ДФФД під головуванням Геннадія Андрійовича Мелкова оголосила перший конкурс робіт за дев'ятьма напрямками фундаментальної науки. На початку травня 1992 року на перший конкурс ДФФД було подано 4500 наукових проектів.

Керований Віктором Івановичем Кулішовим підрозділ уперше розробив електронні форми запитів, були створені комп'ютерні бази робіт й алгоритм експертизи поданих проектів. Фонд, без зайвої бюрократії, швидко організував і провів цей конкурс, у результаті якого було відібрано і профінансовано 1215 проектів. Від початку діяльності тут керувалися принципами верховенства наукової ідеї, незалежно від наукових ступенів і звань, відомчої підпорядкованості вченого.

Фонд сьогодні — це 25 проведених конкурсів, як загальнотематичних, так і за визначеними пріоритетами; на гранти Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених і за цільовою тематикою; за міжнародними угодами з аналогічними зарубіжними фондами і транскордонні — за регіональними пріоритетами.

ДФФД створювався для підтримки, на конкурсних засадах, фундаментальних досліджень в усіх галузях наук. Конкурсний досвід Фонду, а це понад 4300 наданих грантів, свідчить про дієвість створеної системи підготовки, подання і відбору наукових проектів, намагання забезпечити цей процес незалежною експертизою, про відповідність вітчизняних пріоритетів світовим науковим тенденціям. Переконливим аргументом на користь започаткованої 15 років тому грантової системи підтримки всіх складових інноваційного технологічного циклу є результативність завершених конкурсних проектів. Наприклад, у середньому на один проект сьомого конкурсу ДФФД припало понад дев'ять публікацій у наукових журналах. Окрім них підготовлено і видано 69 монографій, отримано 5 патентів на винаходи; середня публікаційна результативність 10-го спільного конкурсу ДФФД і Білоруського республіканського фонду фундаментальних досліджень — сім праць на проект, зокрема видано 12 монографій, отримано 12 патентів на винаходи. За проектами специфічного, одинадцятого, конкурсу ДФФД (на однорічні гранти Президента України для підтримки молодих кандидатів, докторантів і докторів наук) було опубліковано у середньому 5 робіт на один проект, у тому числі 13 монографій, отримано 9 патентів на винаходи.

У 2006 р. завершено 350 проектів сьомого, десятого та одинадцятого конкурсів Фонду, що виконувалися 273-ма організаціями. За результатами фундаментальних

Директор ДФФД Б.Р. Кияк і голова Ради Фонду академік П.Г. Костюк

досліджень опубліковано 2899 робіт, які були представлені на 1907 конференціях.

Нині здійснюється експертиза запитів 25-го конкурсу Фонду. Від вищих навчальних закладів подано 863 запити. Кількість учасників конкурсу — 5665, з них молодих дослідників до 30 років — 2157. Представлені всі регіони України; лідери серед вищих навчальних закладів: Київський національний університет імені Тараса Шевченка — 146 проектів; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна — 73 проекти; Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» — 47 проектів (усього представлено майже 190 вищих навчальних закладів і наукових установ Міністерства освіти і науки України).

ДФФД не обмежується загальнотематичними конкурсами, грантами Президента України для підтримки досліджень молодих учених, конкурсами за пріоритетною тематикою. Прикметні тенденції останніх років — цільові тематичні конкурси (наприклад, «Проведення фундаментальних історико-археологічних та біолого-екологічних досліджень острова Зміїного»; «Відродження культурної спадщини кримських татар: мова і література»). Укладена угода між ДФФД та Українським мовним

інформаційним фондом, який очолює директор В.А. Широков.

Член Ради Фонду академік НАН України Г.В. Єльська на Колегії Міністерства освіти і науки України переконала керівництво в необхідності ширшої підтримки науково-освітніх центрів і центрів колективного користування унікальним обладнанням. Це завдання вже другий рік поспіль намагається реалізувати ДФФД у рамках своїх скромних можливостей («Геном», «Лазерний фемтосекундний комплекс», «Плазма»). У рішенні Колегії МОН вказується на ширше залучення до грантових досліджень ДФФД студентів і молодих науковців.

Фонд підтримує науково-популярні журнали, сприяє популяризації творчої спадщини всесвітньо відомих українських учених — Михайла Остроградського, Олександра Смакули, Остапа Стасіва. Телережисер Юрій Луцький створив серію стрічок «Видатні сучасні вчені України».

Сильною стороною діяльності Фонду є систематична аналітична робота. На основі створених у ДФФД баз даних запитів, проектів і публікацій можна отримувати аналітичну інформацію про стан фундаментальної науки, майбутні пріоритети досліджень, рівень вітчизняних розробок у контексті світових тенденцій, про імпаکت-фактор публікацій українських науковців. Кожні 2–3 роки ДФФД та Інститут реєстрації інформації НАН України проводять подібний аналіз й оприлюднюють його результати. Вони мають значний резонанс. Підтверджено, наприклад, високий рейтинг провідних українських науковців — таких як С.М. Рябченко, А.П. Шпак, А.М. Гусак, П.Г. Костюк, Б.В. Гриньов та ін.

Держава обіцяє більше сприяти реалізації в Україні грантової конкурсної системи підтримки, збільшуючи обсяги бюджетних коштів на такі цілі. Але поки що проблем у діяльності Фонду ніяк не менше, ніж здобутків. Затримки з виплатою коштів часто-

густо тягнуться роками. І нині серед багатьох конкурсів частка тих, які проводяться для виконання досліджень, невелика.

У 2000 р. ДФФД зорганізував видавничий конкурс. Було опубліковано понад 50 наукових праць — від суто наукових монографій до довідників, словників та підручників, що безоплатно передані майже 400 провідним освітянським та академічним бібліотекам. Серед цих видань — «Тлумачний словник економічних термінів» (п'ятимовний), підручник академіка НАН України В.Д. Романенка «Основи гідроекології», що отримав Державну премію України з науки і техніки, «Екологія. Термінологічний словник» у трьох книгах, навчальний посібник для спеціальних закладів, виданий шрифтом Брайля, та ін. Проблема наукових видань в Україні складна і багатоаспектна. Нині панує «самвидав», коли пошукувачі наукових ступенів самотужки, без належної експертизи та редагування, своїм коштом видають монографії. До речі, в Росії два фонди — Російський фонд фундаментальних досліджень і Російський гуманітарний науковий фонд — фактично розв'язали цю проблему: щороку тут проводяться видавничі конкурси. Однак цю ідею, через брак коштів, поки що неможливо зреалізувати у ДФФД.

Здобутки і проблеми Фонду знайшли відображення й оцінку на шпальтах багатьох газет. Це публікації з такими промовистими назвами: «Quo vadis», «Фундаментальні дослідження без фундаменту», «Скільки платить скупий», «Роздача слонів чи наукові гранти?», «Бізнес-інкубатор».

Серед пріоритетів Фонду — налагодження контактів вітчизняних учених із зарубіжними колегами у рамках спільних проектів, що підтримуються на конкурсних і паритетних засадах ДФФД та аналогічними фондами фундаментальних досліджень за кордоном. Поки що найбільш результативним є співробітництво з Білоруським

республіканським фондом фундаментальних досліджень. Уже відбулися два спільні конкурси ДФФД з БРФФД, і цього року 47 проектів отримають паритетну підтримку обох держав. Реалізується меморандум з Національним науковим фондом США про спільні матеріалознавчі дослідження. Підтримується грантами транскордонна співпраця науковців Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича з румунськими дослідниками, а Ужгородського національного університету — з угорськими вищими навчальними закладами. Брак коштів з українського боку роками не дає змоги розгорнути повноцінну співдію з Російським фондом фундаментальних досліджень, Російським гуманітарним науковим фондом, фондами і дослідними центрами далекого зарубіжжя.

Перетворення Державного фонду фундаментальних досліджень (за постановою Кабінету Міністрів України від 24.12.2001 р. № 1717) на самостійну наукову установу у сфері управління Міністерства освіти і науки України, затвердження нового складу його Ради, до якої ввійшли 26 відомих науковців, що представляють усі шість державних академій наук (18 із них є викладачами вищих навчальних закладів), зміцнює надію на поліпшення умов функціонування Фонду. Оптимізму додають і зміни у стратегії конкурсної політики ДФФД: починаючи з сьомого конкурсу, пріоритет

при відборі наукових проектів для грантової підтримки надається перспективним розробкам комплексних авторських колективів, що поєднують спільні дослідження науковців вищих навчальних закладів та академічних інституцій. Ця стратегія сприяє міжінституційній кооперації досліджень, реалізується на засадах самоорганізації, що допомагає долати жорсткі організаційні рамки науки.

На засіданні спеціальною відзнакою Фонду — «За внесок у науку» — нагороджено фундаторів ДФФД Сергія Михайловича Рябченка, Миколу Григоровича Находкіна, Геннадія Андрійовича Мелкова, Віктора Івановича Кулішова, голову Наглядової ради ДФФД Бориса Євгеновича Патона, ветеранів Ради Фонду: Олега Георгійовича Сарбея, Анатолія Михайловича Самойленка, Миколу Семеновича Гончара, Анатолія Глібовича Загороднього, Олександра Григоровича Юрченка, Валерія Володимировича Скорохода, Ганну Валентинівну Єльську, Ростислава Ільковича Гвоздяка, Владислава Олександровича Шумлянського, Валентина Івановича Онопрієнка. Пам'ятні відзнаки вручено керівництву Міністерства освіти і науки України Станіславу Миколайовичу Николаєнку й Андрію Миколайовичу Гуржію.

В. ОНОПРІЄНКО,
доктор філософських наук
(Київ)